

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการการแสวงหาผู้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร
ในลุ่มน้ำตางและลุ่มน้ำของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

คณะผู้วิจัย

- ผศ.ดร.สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช
- ผศ.เกษม กุลประดิษฐ์
- นายกฤษฎ์ เจริญทอง

สังกัด

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ ม.มหิดล
คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ ม.มหิดล
กรมป่าไม้

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

คำนำ

โครงการการแสวงหาผู้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำสาละวินและลุ่มน้ำของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ตั้งแต่วันที่ 15 กุมภาพันธ์ ถึง 15 กันยายน 2544 นั้น ถือว่า เป็นจังหวะของความก้าวหน้าอีกขั้นหนึ่ง ที่คณะผู้วิจัยได้ใช้ผลงานวิจัยจากการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับลุ่มน้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งดำเนินการระหว่างปีพ.ศ.2541 ถึง 2543 ให้เป็นประโยชน์แก่ท้องถิ่นในเชิงการจัดการทรัพยากร อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ การนำผลงานวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนส่วนรวมนั้น ไม่ใช่กระทำโดยง่ายโดยตรงไปตรงมา เนื่องจากผู้รับประโยชน์ในชุมชนมีพื้นเพความรู้ความสามารถที่แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล รวมทั้งวัฒนธรรมพื้นบ้านของแต่ละชุมชนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนด้วย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจในตัวเองและความรู้ที่นักวิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ออกมา ตลอดจนการนำผลวิจัยต่างๆ ไปใช้อีกต่อหนึ่ง

ในสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจกับชุมชนต่างๆ ในพื้นที่อย่างเป็นกระบวนการ คือ จะต้องมีการปรึกษาหารือของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด ตลอดจนทำการถ่ายทอดความรู้ในด้านต่างๆ จากคณะผู้วิจัยสู่คนท้องถิ่นและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกลุ่มอาชีพอื่นอย่างค่อยเป็นค่อยไป พร้อมกับตรวจสอบความต้องการและการยอมรับของคนในแต่ละท้องที่ นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยจะต้องเสริมสร้างศักยภาพของคนในท้องที่ (Capacity building) ให้สามารถตั้งคำถามในการวิจัย มีกระบวนการค้นหาความรู้ความจริงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำอย่างเป็นระบบ และมีการสังเคราะห์ข้อมูลร่วมกันระหว่างคนภายในชุมชน และระหว่างคนต่างชุมชนด้วย

ดังนั้น การดำเนินงานต่างๆ จึงมีลักษณะทั้งเป็นงานวิจัยและงานพัฒนา (Research and Development) ควบคู่กันไปหรือทำในขณะเดียวกัน ซึ่งถือว่าเป็นความท้าทายที่ยากลำบากต่อคณะผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง กระนั้นก็ตาม ความยากลำบากนี้นับว่าเป็นสิ่งที่คณะผู้วิจัยจะต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจถึงกระบวนการต่างๆ ที่จะยกระดับความรู้ ความสามารถของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดในพื้นที่ รวมทั้งของคณะผู้วิจัยต่อระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน เพื่อเป้าหมายของการอนุรักษ์และการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

คณะวิจัย โครงการแสวงหาผู้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำ

15 กันยายน 2544

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	๒
สารบัญตาราง	ง
กิตติกรรมประกาศ	จ
บทคัดย่อ	ฉ
Abstract	ช
บทคัดย่อสำหรับผู้บริหาร	๗
Executive Summary	ฎ
 บทที่ 1: บทนำ	 1
หลักการและเหตุผล	1
วัตถุประสงค์	2
ขอบเขตการศึกษา	2
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	3
 บทที่ 2: วิธีการศึกษา	 4
การสำรวจข้อมูลเบื้องต้น	4
การสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่ม	5
การประมวลและวิเคราะห์ข้อมูล	6
การสร้างแผนกลยุทธ์	6
การคัดเลือกบุคคลและการกำหนดประเด็นงานวิจัยในอนาคต	7
การส่งรายงาน	7
ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินการวิจัย	7
 บทที่ 3: การวิเคราะห์ผลการศึกษา	 9
กลุ่มบุคคลที่มีความสนใจในทรัพยากรถ้ำ	9
ความคิดเห็นในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ	10
ความพร้อมของกลุ่มต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรถ้ำ	11
แนวทางเบื้องต้นในการจัดการทรัพยากรถ้ำ	13

บทที่ 4: การแสวงหานักวิจัยท้องถิ่นและประเด็นการศึกษา	16
การคัดเลือกบุคคลในพื้นที่นำร่อง	16
ความคิดเห็นในคุณค่าและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	17
การกำหนดประเด็นการศึกษา	18
ภาคผนวก ก	20
ภาคผนวก ข	24
ภาคผนวก ค	27
ภาคผนวก ง	39

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 ระยะเวลาและขั้นตอนของการวิจัยใน โครงการแสวงหาผู้มีส่วนร่วมฯ	4
ตารางที่ 3.1 แสดงความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยลำดับประเภทและคุณค่าของทรัพยากร ธรรมชาติ ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน	11
ตารางที่ 3.2 แสดงข้อเสนอความช่วยเหลือในการจัดการทรัพยากรถ้ำของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกลุ่มต่างๆ	12
ตารางที่ 4.1 แสดงความเห็นร่วมของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนบ้านเมืองแพมในการลำดับความสำคัญและ คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ	17
ตารางที่ 4.2 ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรถ้ำของบ้านถ้ำลอดและบ้านเมืองแพม พ.ศ.2544	19

กิติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยต้องขอขอบคุณเป็นอย่างสูงต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในสายงานต่างๆ ที่สนใจเรื่องการจัดการทรัพยากรถ้ำในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชุมชน กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มข้าราชการ กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มครู และกลุ่มนักวิชาการ เพราะหากคณะผู้วิจัยไม่ได้รับความร่วมมือในการแสดงความคิดเห็นและการแบ่งปันความช่วยเหลือ โดยเฉพาะความร่วมมือและการประสานงานในการจัดเวทีหรือการประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ระหว่างวันที่ 13-14 มิถุนายน 2544 ที่ผ่านมา ตลอดจนความมั่นใจว่าจะมีความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรถ้ำของจังหวัดแม่ฮ่องสอนต่อไปอีก คณะผู้วิจัยคงไม่สามารถดำเนินงานวิจัยด้านนี้อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยยังต้องขอขอบคุณต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ให้การสนับสนุนในงานวิจัยเกี่ยวกับถ้ำด้วยมิตรไมตรีที่ดีตลอดมา เพื่อให้ผลงานวิจัยที่เกิดขึ้นนี้ ได้รับการใช้ประโยชน์และถึงมือคนท้องถิ่น อันจะทำให้เห็นประโยชน์และคุณค่าของงานวิจัยที่เกิดขึ้นจริงต่อไป

ผศ.ดร.สิทธิพงษ์ คิลกวนิช

หัวหน้าโครงการฯ

15 กันยายน 2544

รหัสโครงการ: PPG3/02/2544

ชื่อโครงการ: การแสวงหาผู้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำ ในลุ่มน้ำลางและลุ่มน้ำของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ชื่อผู้วิจัย: ผศ.ดร.สิทธิพงษ์ คิลกวนิช

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ ม.มหิดล

ผศ.เกษม กุลประดิษฐ์

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ ม.มหิดล

นายกฤษฎณ์ เจริญทอง

กรมป่าไม้

Email address: ensdl@mahidol.ac.th

ระยะเวลาโครงการ: 15 กุมภาพันธ์ ถึง 15 กันยายน 2544

โครงการนี้ มีเป้าหมายทำการเสาะหาและคัดเลือกผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจากกลุ่มสายอาชีพต่างๆ ได้แก่ กลุ่มชุมชน กลุ่มกำนันผู้ใหญ่และองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มข้าราชการจากส่วนกลางและส่วนจังหวัด กลุ่มครูและสาธารณสุข กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มภาคธุรกิจเอกชน และกลุ่มนักวิชาการ ซึ่งสนใจในการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อดำเนินงานการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเป็นระบบ โดยคณะผู้วิจัยได้ทำการค้นหารายชื่อของบุคคลที่คาดว่าจะมีส่วนสัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ จากเอกสารงานวิจัยและสื่อสิ่งพิมพ์อื่นๆ จากนั้นจึงทำการสอบถามบุคคลดังกล่าวเพื่อขอคำแนะนำในการให้ชื่อของผู้ที่มีความสนใจอื่นๆ ซึ่งคณะผู้วิจัยจะทำการประเมินความคิดเห็นเป็นรายบุคคลทั้งหมด โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกในเรื่องคุณค่าของทรัพยากรต่างๆ และการจัดการทรัพยากรเหล่านั้น แล้วคณะผู้วิจัยจึงทำการกลั่นกรองผู้ที่มีความสนใจจริงอีกครั้ง ด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่มที่อยู่ในสายอาชีพเดียวกัน พร้อมกับแจกแจงบทบาทและหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ก่อนที่จะนำผู้ที่มีความสนใจจริงทั้งหมดมาประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกัน เพื่อระดมความคิดเห็นในการสร้างแนวทางหรือแผนกลยุทธ์เบื้องต้นที่สามารถนำไปสู่แผนการปฏิบัติงานของการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ต่อจากนี้ คณะผู้วิจัยจะทำการคัดเลือกผู้ที่มีความตั้งใจจริงและสามารถจะทำการศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำในเชิงลึกต่อไป

ผลของการวิจัยครั้งนี้ พบว่า แผนกลยุทธ์ของการจัดการทรัพยากรน้ำ ต้องเริ่มจากการหาความรู้ด้านต่างๆ เกี่ยวกับน้ำ เพื่อทราบถึงคุณค่าของน้ำต่อการกำหนดเป้าหมายการใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกัน โดยผู้ที่เข้ามามีจัดการน้ำควรประกอบด้วยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจากตัวแทนฝ่ายต่างๆ เช่น ชุมชน ครู ส่วนราชการระดับท้องถิ่นและส่วนกลาง ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ เป็นต้น ซึ่งผู้แทนเหล่านี้สามารถรวมตัวกันอยู่ในรูปคณะกรรมการน้ำประจำหมู่บ้าน เพื่อทำการบริหารจัดการในเรื่องสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ 1) การรวบรวมหาความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรน้ำที่มีอยู่ในชุมชน 2) สร้างกระบวนการถ่ายทอดความรู้ 3) บริหารจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการบริหารการเงิน และ 4) ประเมินติดตามผลโครงการวิจัยและโครงการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่างๆ หลังจากการทำแผนกลยุทธ์แล้ว จึงคัดเลือกพื้นที่นำร่อง คือ ชุมชนบ้านถ้ำลอดและบ้านเมืองแพม สำหรับดำเนินการเสาะหาผู้ที่ตั้งใจจริงในการพัฒนาโครงการวิจัยและโครงการพัฒนาด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ พร้อมกับกำหนดประเด็นและผู้รับผิดชอบการศึกษาเบื้องต้น

คำหลัก: ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง, การมีส่วนร่วมในการจัดการ, ทรัพยากรน้ำ, แม่ฮ่องสอน

Project Code: PPG3/02/2544

Project Title: Investigating Stakeholders in Co-management of Cave Resources, Lang and Khong River Basin, Mae Hong Son Province

Investigators:

Sittipong Dilokwanich	Faculty of Environment and Resource Studies, Mahidol University
Kasem Kulparadit	Faculty of Environment and Resource Studies, Mahidol University
Krit Chareonthong	Royal Forestry Department

Email address: ensdl@mahidol.ac.th

Project duration: 15 February – 15 September 2001

This project aims to investigate stakeholders in various groups such as local communities, village heads and the Tambon Administrative Organizations, provincial and central officials, teachers and public health officials, non-government organizations, entrepreneurs, and researchers who are interested in systematic management of cave and other related resources in Amphoe Pangmapa, Mae Hong Son province. The research team searched a name list of who got involved in natural resource management from research reports and other publications. Afterward, the team interviewed the targeted persons from the name list in order to know how they valued and managed natural resources. These interviewees also suggested other people who showed their interest about cave management to the team for further in-depth interview. As a result, the team screened persons who were really interested in cave management and classified them for focus group interview. Before having a workshop together, each group informed the team what was its roles and duties concerning cave and other related resources management. These information helped the team select purposed persons who were brainstorming to formulate a strategic plan of cave management. Lastly, the team chose stakeholders who wanted to be local researchers from the pilot site.

The team research found that the strategic plan of cave management has to start from fact finding of cave so that we can gain an insight of its intrinsic values before indicating goals of utilization. Persons who manage caves should comprise representatives from local communities, teachers, provincial and central officials, entrepreneurs, non-government organizations, academia, etc. These representatives can form themselves as a cave committee of the village which will be responsible to 4 main tasks: 1) fact finding of natural resources in the community; 2) processing knowledge transfer; 3) managing cave and other related resources including financial administration; and 4) evaluating research and development projects in the area together with monitoring changes of environmental and resource indicators. After having strategic plan, the research team selected Ban Tham Lod and Ban Muang Pam communities as a pilot site for further research and development of cave management projects.

Keywords: Stakeholders, Co-management, Cave Resources, Mae Hong Son

บทคัดย่อสำหรับผู้บริหาร

การดำเนินงานตามโครงการการแสวงหาผู้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำ ในลุ่มน้ำล่างและลุ่มน้ำของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ถึง 15 กันยายน 2544 ซึ่งสนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยนั้น ถือว่าเป็นกระบวนการต่อเนื่องจาก โครงการการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับน้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน (กุมภาพันธ์ 2541 - กุมภาพันธ์ 2543) ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยคาดหวังว่า หลังจากที่ได้ระบบฐานข้อมูลพื้นฐานในด้านต่างๆ เกี่ยวกับน้ำแล้ว ข้อมูลดังกล่าวควรจะถูกนำไปใช้ประโยชน์โดยถึงมือชุมชนหรือคนท้องถิ่น โดยเฉพาะในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม การนำข้อมูลให้ถึงผู้ใช้ในท้องถิ่น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่กระทำได้ง่าย เนื่องจากผู้ใช้ข้อมูลจะต้องเข้าใจการได้มาของข้อมูลต่างๆ การวิเคราะห์และตีความข้อมูล ตลอดจนการนำข้อมูลไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น ผู้ที่จะใช้ข้อมูลให้ได้ประโยชน์สูงสุด ต้องมีความสนใจและตั้งใจจริงในการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำวิจัยเชิงพัฒนา ซึ่งถือว่าเป็นภาระของคณะผู้วิจัยที่จะดำเนินการสืบหาบุคคลดังกล่าว และส่งเสริมศักยภาพให้บุคคลนั้นเป็นนักวิจัยท้องถิ่นต่อไป

เป้าหมายของโครงการฯ

โครงการการการแสวงหาผู้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำ ในลุ่มน้ำล่างและลุ่มน้ำของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีเป้าหมายทำการเสาะหาและคัดเลือกผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจากกลุ่มสายอาชีพต่างๆ ได้แก่ กลุ่มชุมชน กลุ่มกำนันผู้ใหญ่และองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มข้าราชการจากส่วนกลางและส่วนจังหวัด กลุ่มครูและสาธารณสุข กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มภาคธุรกิจเอกชน และกลุ่มนักวิชาการ ซึ่งสนใจในการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อดำเนินงานการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเป็นระบบ โดยร่วมระดมความคิดเห็นในการกำหนดแนวทางหรือแผนกลยุทธ์เบื้องต้นในการจัดการทรัพยากร พร้อมกับคัดเลือกผู้ที่มีความตั้งใจจริงและสามารถจะทำการศึกษารองการจัดการทรัพยากรน้ำในมิติต่างๆ ต่อไป

วิธีการศึกษา

คณะผู้วิจัยได้ใช้เวลา 2 เดือนแรก (15 กุมภาพันธ์ – 15 เมษายน 2544) ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับงานวิจัยและโครงการพัฒนาต่างๆ ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า เพื่อทราบลักษณะการดำเนินงานของโครงการและรายชื่อชนกวิจัยและนักพัฒนาต่างๆ ที่ทำงานเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง หลังจากนั้น จึงเริ่มสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคล (In-depth interview) เพื่อสอบถามถึงลักษณะของงานโครงการว่ามีความเกี่ยวข้องกับน้ำหรือไม่ และอย่างไร ตลอดจนขอให้ผู้ถูกสอบถามแนะนำรายชื่อผู้ที่มีความสนใจรายอื่นต่อ โดยคณะผู้วิจัยได้รายชื่อในขั้นแรกนี้เป็นจำนวนทั้งสิ้น 76 คน และสามารถกลั่นกรองผู้ที่มีความสนใจในการจัดการทรัพยากรน้ำจริง เหลือเพียง 43 คน

ระหว่างวันที่ 16 มีนาคม – 15 พฤษภาคม 2544 คณะผู้วิจัยได้ทำการสอบถามผู้ที่ได้รับการคัดเลือกจำนวน 43 คน โดยวิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่ม (Focus group interview) ได้แก่ กลุ่มชุมชน กลุ่มกำนันผู้ใหญ่และองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มข้าราชการจากส่วนกลางและส่วนจังหวัด กลุ่มครูและสาธารณสุข กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มภาคธุรกิจเอกชน (ในขั้นนี้ไม่รวมกลุ่มนักวิชาการ) เพื่อประเมินความรู้ของกลุ่มเกี่ยวกับคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติประเภทต่างๆ รวมทั้งความพร้อมที่จะมีให้ต่อการจัดการทรัพยากรถ้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งคณะผู้วิจัยสามารถคัดเลือกผู้ที่มีความตั้งใจร่วมมือในการจัดการถ้ำต่อไปได้จำนวน 25 คน

จากจำนวนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง 25 คนนี้ ทางคณะผู้วิจัยได้จัดเวทีหรือการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ระหว่างวันที่ 13-14 มิถุนายน 2544 เพื่อระดมความคิดเห็นร่วมกับนักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพิ่มเติม รวมจำนวนเป็น 40 คน ในการกำหนดแนวทางหรือแผนกลยุทธ์เบื้องต้นในการจัดการทรัพยากรถ้ำต่อไป หนึ่งผลของการประชุมครั้งนี้ ทำให้คณะผู้วิจัยตระหนักว่า จะต้องดำเนินการจัดการทรัพยากรถ้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงสุดก่อน เพื่อใช้เป็นพื้นที่นำร่อง โดยเฉพาะพื้นที่ชุมชนบ้านถ้ำลอดและบ้านเมืองแพม เนื่องจากพื้นที่ชุมชนถ้ำลอดมีการจัดการถ้ำบางส่วนที่ค่อนข้างเป็นระบบอยู่แล้ว และชุมชนบ้านเมืองแพมมีประสบการณ์งานวิจัยในเรื่องต่างๆ ร่วมกับนักวิชาการภายนอกมาบ้าง พร้อมทั้งมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรอบชุมชนค่อนข้างดี

ดังนั้น ระหว่างวันที่ 1-31 กรกฎาคม 2544 คณะผู้วิจัยจึงทำการเสาะหาบุคคลที่ตั้งใจจริงในการจัดการถ้ำใน 2 ชุมชนดังกล่าว โดยการหารายชื่อผู้ที่น่าสนใจ แล้วทำการสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคลและเป็นแบบเฉพาะกลุ่มตามลำดับ จนได้จำนวนผู้ที่ตั้งใจทำงานด้านนี้จากชุมชนบ้านถ้ำลอด จำนวน 11 คน และจากชุมชนบ้านเมืองแพม จำนวน 15 คน หลังจากนั้น คณะผู้วิจัยได้จัดประชุมหารือร่วมกันในการกำหนดประเด็นงานวิจัย รายละเอียดโครงการ และผู้รับผิดชอบโครงการต่างๆ ต่อไป

ผลการศึกษา

จากการสัมภาษณ์บุคคลจำนวนทั้งสิ้น 76 คน เพื่อคัดเลือกผู้ที่มีความสนใจในการจัดการทรัพยากรถ้ำ ในรอบแรก ซึ่งเหลือจำนวนเพียง 43 คนนั้น คณะผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า กลุ่มชุมชน และกลุ่มกำนันผู้ใหญ่และองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มที่อยู่ใกล้ชิดกับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุด สามารถลำดับความสำคัญของประเภททรัพยากรในอำเภอปางมะผ้าอย่างชัดเจน ได้แก่ ถ้ำ ป่าไม้ และแหล่งน้ำ ในขณะที่กลุ่มอื่นๆ ที่เหลือ ถึงแม้จะระบุว่าถ้ำเป็นทรัพยากรที่สำคัญเพียงประเภทเดียว (ยกเว้นกลุ่มครูและสาธารณสุข) แต่ก็มีบางกลุ่มที่ระบุคุณค่าของทรัพยากรถ้ำได้ เมื่อคณะผู้วิจัยสอบถามเรื่องความพร้อมในการให้ความช่วยเหลือในการจัดการทรัพยากรถ้ำของแต่ละกลุ่ม ปรากฏว่า กลุ่มชุมชน กลุ่มกำนันผู้ใหญ่และองค์การบริหารส่วนตำบล และกลุ่มครูและสาธารณสุข แสดงความพร้อมในด้านต่างๆ มากที่สุด เช่น พร้อมสละเวลาและกำลังไปช่วยการจัดการถ้ำได้ทุกเมื่อ และพร้อมสนับสนุนงบประมาณ เป็นต้น ส่วนกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน เสนอความช่วยเหลือในการประสานงานชุมชนได้บางเวลาเท่านั้น และกลุ่มภาคธุรกิจเอกชน สามารถให้คำปรึกษาในเชิงธุรกิจท่องเที่ยว ส่วนกลุ่มข้าราชการ ไม่แสดงความคิดเห็นใดๆ ในส่วนนี้เลย

ผลของการสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่มนี้ คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ที่สนใจจริงในการจัดการถ้ำ จำนวน 25 คน เพื่อเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ ระหว่างวันที่ 13-14 มิถุนายน 2544 ในการกำหนดแผนกลยุทธ์ของการจัดการทรัพยากรถ้ำร่วมกัน ซึ่งรายละเอียดโดยย่อเริ่มจากการหาความรู้ด้านต่างๆ เกี่ยวกับถ้ำ เพื่อทราบถึงคุณค่าของถ้ำต่อการกำหนดเป้าหมายการใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกัน โดยผู้ที่เข้ามาจัดการถ้ำควรประกอบด้วยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจากตัวแทนฝ่ายต่างๆ เช่น ชุมชน ครู ส่วนราชการระดับท้องถิ่นและส่วนกลาง ภาครัฐกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ เป็นต้น ซึ่งผู้แทนเหล่านี้สามารถรวมตัวกันอยู่ในรูปคณะกรรมการถ้ำประจำหมู่บ้าน และหากมีการส่งเสริมให้มีคณะกรรมการรูปแบบนี้ในหลายหมู่บ้าน ก็สามารถรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็น และความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ให้แก่กันได้ นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมประชุมยังได้มีข้อเสนอที่น่าสนใจต่อไปอีกว่า ควรมีการตั้ง “คณะกรรมการถ้ำระดับอำเภอปางมะผ้า” ขึ้นด้วย โดยมีหน้าที่เสนอนโยบายต่างๆ ที่สนับสนุนการจัดการถ้ำในระดับชุมชนต่างๆ ตลอดจนกำหนดกฎระเบียบในการจัดทำแผนแม่บทและบริหารทรัพยากรถ้ำ การจัดสรรผลประโยชน์ การรวบรวมหาความรู้เกี่ยวข้องกับทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน และการสร้างกระบวนการถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งการติดตามประเมินผล เช่น การตรวจวัดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของถ้ำ และการหาข้อมูลพื้นฐาน ได้แก่ จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้าถ้ำ และช่วงเวลาที่เหมาะสมต่อการท่องเที่ยวเพื่อให้ถ้ำฟื้นตัวได้ เป็นต้น

หลังจากการทำแผนกลยุทธ์แล้ว คณะผู้วิจัยจึงคัดเลือกพื้นที่นำร่อง คือ ชุมชนบ้านถ้ำลอดและบ้านเมืองแพม สำหรับดำเนินการเสาะหาผู้ที่ตั้งใจจริงในการพัฒนาโครงการวิจัยและโครงการพัฒนาด้านการจัดการทรัพยากรถ้ำ โดยมีจำนวนผู้เข้าร่วมดำเนินการจัดการถ้ำต่อไป 11 และ 15 คน ตามลำดับ พร้อมกันนี้ยังมีการกำหนดประเด็นงานวิจัยและงานพัฒนาและรับผิดชอบการศึกษาเบื้องต้นของชุมชนบ้านถ้ำลอดและบ้านเมืองแพม จำนวน 5 และ 7 ประเด็น ตามลำดับ ซึ่งประเด็นการศึกษาของทั้งสองชุมชนมีบางส่วนที่สามารถทำงานร่วมกันได้ เพราะมีความซ้ำหรือคล้ายคลึงกัน อย่างไรก็ตาม การเสนอรายละเอียดโครงการต่างๆ นั้น ไม่มีใครสามารถระบุได้ เนื่องจากขาดประสบการณ์ในการเขียนโครงร่างงานวิจัย ซึ่งคณะผู้วิจัยจะต้องช่วยสร้างเสริมศักยภาพในส่วนนี้และเสริมความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่างๆ ที่จะประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรถ้ำต่อไป

Executive Summary

The Thailand Research Fund has continually supported the cave research project entitled 'Investigating Stakeholders in Co-management of Cave Resources, Lang and Khong River Basin, Mae Hong Son Province' (15 February–15 September 2001) since the first phase of cave project ended in February 2000. The research team expected that after having the cave database, it should be beneficial to the local communities, especially in appropriate cave management. However, it is not easy to directly bring the database to the users in communities because they have to comprehend how the data derived, how to analyze and interpret the data, and how to apply data into practice for cave and other related resources management. Therefore, anyone who wants to gain highest benefit from the database has to seriously learn how to perform research and development. This will be a big challenge for the research team to investigate persons and raise their capacity to become local researchers.

Target

This project aims to investigate stakeholders in various groups such as local communities, village heads and the Tambon Administrative Organizations, provincial and central officials, teachers and public health officials, non-government organizations, entrepreneurs, and researchers who are interested in the systematic management of cave and other related resources in Amphoe Pangmapa, Mae Hong Son province. The research team screened and selected stakeholders as to propose together a strategic plan of cave management. Then the team reselected stakeholders who were really wanted to be local researchers of cave management.

Research methods

The research team spent the first 2 months (15 February–15 April 2001) to review research documents and reports of development project concerning cave and other related resources in Amphoe Pangmapa. This assisted the team to have a name list of stakeholders dealing with natural resources. Later the team had an in-depth interview with the stakeholders about the involvement in cave resources. At the same time, they provided names of other interested persons, totally 76 stakeholders. Afterward, the team could select 43 of them.

Between 16 March–15 May 2001, the team reviewed the selected stakeholders by focus group technique. The groups consisted of local communities, village heads and the Tambon Administrative Organizations, provincial and central officials, teachers and public health officials, non-government organizations, and entrepreneurs (excluding researchers). They were asked about intrinsic values of significant natural resources and the management of cave and other related resources. With their responses, the team could choose 25 stakeholders who had real intention to manage caves.

During 13-14 June 2001, the research team organized a workshop and invited 40 participants including 25 stakeholders in order to formulate a strategic plan of cave resource management. As a result, the team realized that the areas with highest

potential had to be chosen as a pilot site, especially Ban Tham Lod and Ban Muang Pam. Apparently, Ban Tham Lod were partially practicing systematic management of cave and Ban Muang Pam had some research experiences with the academicians together with having well-managed surrounding resources.

Therefore, between 1-31 July 2001 the research team searched a name list of interested people in Ban Tham Lod and Ban Muang Pam for in-depth and focus group interviews until we gained 11 and 15 local researchers respectively. Later the team had a brainstorm with the local researchers in order to get issues, detailed projects, and responsible project managers.

Fact findings

As the research team selected 43 stakeholders of the total number of 76, the team concluded their opinion that the groups of local communities and village heads and the Tambon Administrative Organizations which were close to sources of natural resources in Amphoe Pangmapa could consider a sequence of their importance such as cave, forest, and water resources. While other groups, except teachers and public health officials, indicated cave was the most important resource without giving explanation. When the team asked all of them about their assistance to cave management, the groups of local communities, village heads and the Tambon Administrative Organizations, and teachers and public health officials showed their enthusiasm to the management such as time and financial support. The non-government organizations group was ready to help when they were free whereas the entrepreneurs could give suggestion on tourism management. Obviously, the provincial and central officials did not share any ideas in this matter.

After the focus group interview, the team selected 25 stakeholders to brainstorm with other participants in the workshop during 13-14 June 2001. The outcome of the workshop was a strategic plan of cave management. It suggested that stakeholders had to do fact findings of cave in order to gain intrinsic values before indicating its utilization. Stakeholders who wanted to manage cave should form themselves as a cave committee of the community by having its representatives of all interest group. Many cave committees of the communities then could be formed as a network that could help each other in experience sharing. In addition, the cave committee of Amphoe Pangmapa could be set up to create policies supporting the community committee such as regulation design, benefit management, process of technology transfer, and monitoring and evaluating program of environmental change.

Apart from creating the strategic plan, the team chose the pilot site for cave management that is Ban Tham Lod and Ban Muang Pam. The team finally selected 11 and 15 local researchers with 5 and 7 research issues of Ban Tham Lod and Ban Muang Pam respectively. Certainly, some research issues showed mutual interest of both communities so that they could work together. However, no one could give detail of the proposal because they had no experience of research writing. Thus the team will raise their potential by providing basic knowledge in cave management and proposal writing technique.

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

จากผลการวิจัยเรื่อง “โครงการการสำรวจและการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ที่ดำเนินการระหว่างปี พ.ศ.2541-2543 นั้น ได้เปิดพรมแดนความรู้ใหม่ของทรัพยากรถ้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ในเขตลุ่มน้ำสาละวินและลุ่มน้ำของ อำเภอเมืองและอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งความรู้ใหม่ดังกล่าวได้แสดงถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงของทรัพยากรต่างๆ ที่เกื้อหนุนให้ถ้ำดำรงอยู่ พร้อมกับชุมชนและระบบนิเวศต่างๆ ที่อยู่โดยรอบ เนื่องจากระบบเครือข่ายถ้ำตามธรรมชาติทั้งที่อยู่บนดินและใต้ดินในเขตนี้ เปรียบเสมือนแหล่งเก็บกักน้ำในปริมาณมหาศาลของดินน้ำปายที่จะไหลลงสู่แม่น้ำสาละวินอันเป็นเส้นเขตแดนธรรมชาติ ที่กั้นระหว่างประเทศไทยและประเทศเมียนมา นอกจากนี้ ระบบเครือข่ายถ้ำดังกล่าวยังเป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญคือ เป็นทั้งแหล่งอาหารและที่อยู่ของป่าไม้และสัตว์ป่าที่มีความหลากหลายทางพันธุกรรมและยังมีลักษณะเฉพาะตัวของระบบนิเวศในพื้นที่ รวมทั้งชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่าต่างๆ ที่ได้ปรับตัวให้มีการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติด้วย ดังปรากฏชัดจากหลักฐานทางโบราณคดีและการสำรวจชุมชนในปัจจุบันที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ในโบราณกาลได้พึ่งพาอาศัยถ้ำและทรัพยากรรอบข้างในการดำเนินชีวิตเรื่อยมานับเป็นเวลามากกว่าสองพันปี และด้วยทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ต่างๆ ของพื้นที่ได้สนับสนุนการพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่มีความเด่นเฉพาะ อีกทั้งยังเป็นปัจจัยดึงดูดให้ผู้คนต่างเผ่าพันธุ์หมุนเวียนเข้ามาอาศัยในพื้นที่อยู่เสมอ

ปัจจุบัน กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในประเทศไทย ได้ส่งผลกระทบต่อถึงการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำสาละวินและลุ่มน้ำของ จังหวัดแม่ฮ่องสอนด้วย โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาความยากจน ด้วยการสนับสนุนจากภาครัฐให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญต่างๆ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้เป็นแรงผลักดันให้มีการเตรียมระบบโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญหลายด้าน อาทิ การสร้างเส้นทางคมนาคมให้มีการเชื่อมโยงระหว่างจังหวัด อำเภอ จนถึงหมู่บ้าน การสร้างอ่างเก็บน้ำและระบบเหมืองฝาย การสร้างระบบจ่ายไฟฟ้าให้กับหมู่บ้านต่างๆ การสร้างที่พักให้กับนักท่องเที่ยว ฯลฯ ซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้กับประชาชนในพื้นที่เหล่านี้ ได้ส่งผลกระทบต่อระบบคิด วิถีชีวิตความเป็นอยู่ หรือวัฒนธรรมของชนเผ่าต่างๆ อย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ อันส่งผลถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม รวมทั้งมีผลกระทบต่อระบบนิเวศทางธรรมชาติในพื้นที่อย่างมาก เพราะผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ ได้แก่ ชุมชน หน่วยงานราชการในทุกระดับ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการและนักวิจัย และภาคเอกชนที่เข้ามาลงทุนในกิจกรรมต่างๆ จะต้องมีกรบุกเบิกพื้นที่ และมีการใช้ทรัพยากรบางอย่าง เช่น ไม้ น้ำ และแรงงานท้องถิ่น เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ทรัพยากรถ้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องจึงต้องเผชิญกับการคุกคามอันเนื่องมาจากการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ ซึ่งกลุ่มบุคคลหลายฝ่ายก็มีความตระหนักดีว่า ทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ที่กำลังเสื่อมโทรม สามารถส่งผลกระทบต่อภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจที่เลวลงตามไปด้วย ดังนั้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่

เหมาะสมและมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลหลายฝ่าย จึงเป็นเป้าหมายอันสำคัญที่จะช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหานี้ได้ อย่างไรก็ตาม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวได้ก่อให้เกิดคำถามที่สำคัญ 2 ประเด็นขึ้นในกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง คือ 1) ใครบ้างที่มีความสนใจจริงต่อความร่วมมือกันในการจัดการ? ซึ่งสาเหตุที่ต้องการผู้ที่สนใจจริงเท่านั้น เพราะบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องเป็นผู้ที่มีเวลาและความสามารถอย่างต่อเนื่องจนกว่างานจะบรรลุเป้าหมาย จึงไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะเลือกบุคคลที่อุทิศตนเพียงชั่วครั้งชั่วคราว และ 2) ผู้ที่สนใจจริงจากหลายๆ ฝ่ายนั้น จะร่วมมือกันในการจัดการอย่างไร โดยเฉพาะแต่ละกลุ่มจะมีบทบาทหรือหน้าที่อะไรในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งระบบ โดยเกิดความขัดแย้งในการทำงานร่วมกันน้อยที่สุด?

วัตถุประสงค์

จากข้อความหรือโจทย์ของการวิจัยที่สำคัญ 2 ข้อที่กล่าวไว้เบื้องต้นนั้น สามารถแจกแจงเป็นวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยนี้ ดังต่อไปนี้ คือ

1. ทำการค้นหาและจำแนกกลุ่มบุคคลต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องของพื้นที่การศึกษา
2. ประเมินความคิดเห็นในเรื่องคุณค่าของทรัพยากรต่างๆ และการจัดการทรัพยากรเหล่านั้นของกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง
3. กลั่นกรองผู้ที่มีความสนใจจริง พร้อมกับแจกแจงบทบาทและหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. ร่วมสร้างแผนกลยุทธ์เบื้องต้นที่สามารถนำไปสู่แผนการปฏิบัติงานของการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยให้มีการจัดลำดับความสำคัญของแผนกลยุทธ์

ขอบเขตการศึกษา

ในการคัดเลือกกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องนั้น จะต้องใช้พื้นที่หรือถ้าเป็นตัวแทนหลักของการเริ่มต้นการวิจัย เพื่อนำไปสู่การดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ทั้ง 4 ข้อ ดังนั้น คณะวิจัยจึงเลือกแหล่งน้ำตัวอย่าง เพียงจำนวน 5 แห่ง ซึ่งเป็นตัวแทนของประเภทน้ำที่สำคัญในพื้นที่การศึกษาของกลุ่มน้ำกลางและกลุ่มน้ำของ ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้แก่

- ถ้ำแม่ละนา เป็นถ้ำเพื่อการผจญภัย (adventure cave) และเป็นถ้ำเพื่อการท่องเที่ยว (tourist cave)
- ถ้ำปางคามเป็นถ้ำที่ใช้ในการเดินทางติดต่อระหว่างพื้นที่ และยังเป็นถ้ำเพื่อการท่องเที่ยวด้วย
- ถ้ำน้ำริน เป็นถ้ำเพื่อการท่องเที่ยว
- ถ้ำผาเผือก เป็นถ้ำเพื่อการท่องเที่ยว
- ถ้ำน้ำลอด เป็นถ้ำเพื่อการท่องเที่ยว

ดังนั้น กลุ่มบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจึงมีทั้งคนที่ต้องดิ้นที่อยู่ติดพื้นที่การศึกษา และบุคคลอื่นๆ ที่เป็นนักวิชาการและนักวิจัยของสถาบันการศึกษาในท้องที่ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน จากจังหวัดเชียงใหม่ หรือจากกรุงเทพมหานคร ข้าราชการตามหน่วยงานต่างๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน และอื่นๆ ซึ่งงานวิจัยของโครงการนี้จะใช้เวลาของการดำเนินงานทั้งสิ้น 7 เดือน

ผลที่ได้รับเมื่อโครงการสิ้นสุด

1. คณะผู้วิจัยได้ศึกษาประจักษ์ของข้อมูลของบุคคลต่างๆ ที่จะเข้าร่วมการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องในกลุ่มน้ำลำและลุ่มน้ำของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งแสดงเจตจำนงอย่างชัดเจนในบทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบที่สามารถปฏิบัติได้จริง
2. คณะผู้วิจัยได้แนวทางการจัดการเบื้องต้นที่สามารถนำไปสู่การวางแผนปฏิบัติงาน ตลอดจนใช้เป็นแนวทางในการวางแผนขั้นรายละเอียดของงานวิจัยระยะต่อไป โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ โบราณคดี ฯลฯ
3. คณะผู้วิจัยได้กลุ่มบุคคลที่ต้องการฝึกฝนตนเองให้เป็นนักวิจัยท้องถิ่นเกี่ยวกับการสำรวจและการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 2

แผนการดำเนินการวิจัยและวิธีการศึกษา

ในการดำเนินงานวิจัยของ โครงการการแสวงหาผู้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรถ้ำในลุ่มน้ำนางและลุ่มน้ำของ จังหวัดแม่ฮ่องสอนนี้ มีระยะเวลาทั้งสิ้น 7 เดือน (15 กุมภาพันธ์ ถึง 15 สิงหาคม 2544 โดยรวมเวลาของการขยายโครงการต่อไปอีก 1 เดือนด้วย คือ จนถึง 15 กันยายน 2544) ซึ่งคณะผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัยและวิธีการวิจัยของแต่ละขั้นตอน ดังที่แสดงไว้ในตารางที่ 2.1 เพื่อเป็นกรอบในการปฏิบัติงาน อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติงานจริงนั้น คณะผู้วิจัยได้พบอุปสรรคในการทำงานซึ่งถือว่าเป็นเรื่องปกติของการทำวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องการนัดหมายบุคคลในกลุ่มอาชีพต่างๆ เพื่อการสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่ม มักมีการเปลี่ยนแปลงเวลานัดหมายอยู่เสมอ รวมทั้งการจัดเวทีหรือการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ซึ่งส่งผลให้การดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนที่เคยกำหนดไว้มีความคลาดเคลื่อนออกไปจากเดิม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 ระยะเวลาและขั้นตอนของการวิจัยใน โครงการแสวงหาผู้มีส่วนร่วมฯ

ขั้นตอนการวิจัย	เดือนที่						
	1	2	3	4	5	6	7
การสำรวจข้อมูลเบื้องต้น	←→				←→		
การสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่ม		←→			←→		
การประมวลและวิเคราะห์ข้อมูล			←→				
การจัดเวทีและการสร้างแนวทางเบื้องต้นในการจัดการฯ					*		
การกำหนดประเด็นวิจัยของการจัดการฯ						←→	
การส่งรายงาน							*

การสำรวจข้อมูลเบื้องต้น

ในการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นนี้ มีเป้าหมายเพื่อหาผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและองค์ความรู้ในเรื่องทรัพยากรถ้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องของแหล่งถ้ำ 5 แห่ง ได้แก่ ถ้ำแม่ละนา ถ้ำปางคาม ถ้ำน้ำริน ถ้ำผาเผือก และถ้ำน้ำลอด ด้วยวิธีการต่อไปนี้

- การทบทวนเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่การศึกษา เช่น รายงานการวิจัยด้านความหลากหลายทางชีวภาพ (โครงการ BRT) รายงานวิจัยเรื่องถ้ำ รายงานประจำปีของสำนักงานจังหวัดและสำนักงานอำเภอ รายงานผลการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ ข้อมูลในส่วนนี้ จะช่วยให้คณะผู้วิจัย

ทราบว่า จะมีใครบ้างที่มีส่วนสำคัญในการจัดการทรัพยากรด้านและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และการดำเนินงานต่างๆ ที่ผ่านมารอบคลุมในด้านเนื้อหา พื้นที่ และกลุ่มเป้าหมายใดบ้าง

- หลังจากที่ได้รายชื่อของบุคคลหลักในการเริ่มการสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคลแล้ว คณะผู้วิจัยจะเริ่มใช้วิธีการแนะนำบุคคลแบบปากต่อปาก (Snowball effect) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่การศึกษา และมีการแนะนำชื่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคนอื่นที่สำคัญต่อไป รวมจำนวนทั้งสิ้น 76 คน (ภาคผนวก ก) โดยการสัมภาษณ์นี้ คณะผู้วิจัยจะเก็บรายละเอียดของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง คือ
 - งานหลักที่ท่านกำลังทำอยู่ คืออะไร รวมทั้งบทบาท หน้าที่ และอุปสรรคที่กำลังเผชิญอยู่
 - งานที่ท่านทำอยู่ในปัจจุบันนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างไรบ้าง และเกี่ยวข้องกับผู้อื่นหรือไม่
 - งานของท่านเกี่ยวข้องกับถ้ำหรือไม่ อย่างไร
 - ท่านสามารถแนะนำบุคคลอื่นที่คิดว่า มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรถ้ำได้หรือไม่

จากการทบทวนเอกสาร และการสัมภาษณ์เบื้องต้นนี้ คณะผู้วิจัยสามารถกลั่นกรองผู้ที่เคยมีและกำลังมีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องดังกล่าว ซึ่งเหลือจำนวนผู้ที่แสดงความสนใจต่อการจัดการทรัพยากรถ้ำเพียง 43 คน และในจำนวนผู้ที่สนใจดังกล่าวนี้ สามารถจัดกลุ่มบุคคลที่สำคัญได้ เช่น กลุ่มชาวบ้านตามแหล่งถ้ำ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีเป้าหมายของกิจกรรมร่วมกัน กลุ่มข้าราชการ กลุ่มนักวิชาการ และกลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวและที่พัก เพื่อการสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่มต่อไป ซึ่งคณะผู้วิจัยจะใช้เวลาในการดำเนินงานในขั้นตอนนี้ภายใน 2 เดือน (15 กุมภาพันธ์ ถึง 15 เมษายน 2544)

การสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่ม

ระหว่างที่คณะผู้วิจัยทำการสำรวจเบื้องต้นไปได้ 1 เดือน (15 กุมภาพันธ์ ถึง 15 มีนาคม 2544) และได้รายชื่อกลุ่มบุคคลที่สำคัญต่างๆ บางส่วนแล้ว คณะผู้วิจัยได้ทำการนัดหมายบุคคลในกลุ่มต่างๆ ที่สนใจเรื่องการจัดการทรัพยากรถ้ำ เพื่อสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่ม (Focus group interview) ในส่วนของการดำเนินงานของเรื่องต่างๆ ที่ผ่านมา รวมทั้งการแสดงเจตจำนงและความสนใจในการจัดการทรัพยากรถ้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ลุ่มน้ำล่างและลุ่มน้ำของ นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยจะให้กลุ่มบุคคลต่างๆ ที่ถูกสัมภาษณ์ได้แสดงความเห็นในการประเมินตนเอง โดยใช้การเขียนความเห็นบนการ์ด (Card technique) ซึ่งสิ่งที่จะได้รับการประเมิน คือ

- กลุ่มของตนเองมีความสำคัญอย่างไรต่อพื้นที่การศึกษานี้
- กลุ่มของตนเองรู้อะไรบ้าง (ความสำคัญ) ในพื้นที่การศึกษานี้
- ความพร้อมของกลุ่มที่จะมีให้ในการจัดการทรัพยากรถ้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เวลา ความรู้ความชำนาญ และทุน เป็นต้น
- ความสนใจของกลุ่มต่อขนาดพื้นที่ที่ต้องการรับผิดชอบ และขอบเขตของเนื้อหา

ในขั้นตอนของการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยจะสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่มอย่างต่อเนื่องจนครบทุกกลุ่ม ตามบัญชีรายชื่อที่ได้จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น (ภาคผนวก ข) ซึ่งจะใช้เวลาทั้งสิ้นประมาณ 2 เดือน (16 มีนาคม ถึง 15 พฤษภาคม 2544)

การประมวลและวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากการทำการสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่มแล้ว คณะผู้วิจัยจะใช้เวลาประมาณ 1 เดือน (1-31 พฤษภาคม 2544) เพื่อทำการประมวลผลของกลุ่มบุคคลต่างๆ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด ซึ่งทำให้คณะผู้วิจัยทราบถึงความคิดเห็นของกลุ่มบุคคลต่างๆ ต่อความสำคัญของพื้นที่ และระดับของความต้องการในการจัดการทรัพยากรถ้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ยังต้องการทราบถึงความแตกต่างด้านศักยภาพและความพร้อมของทุกกลุ่ม ที่จะต้องมาทำงานร่วมกันในอนาคต โดยเฉพาะความสามารถทำงานร่วมกันได้ และการช่วยเหลือกันในการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม ตลอดจนความยินดีในการให้คำปรึกษาหรือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับพื้นที่ ซึ่งการประมวลและวิเคราะห์ผลทั้งหมดนี้ คณะผู้วิจัยจะทำการสรุปเป็นตารางแมทริกซ์ (Matrix) ต่อไป (ดูบทที่ 3)

การสร้างแผนกลยุทธ์

เมื่อคณะผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ผลเกี่ยวกับความคิดเห็น ความต้องการในการจัดการทรัพยากร ศักยภาพ และความพร้อมของกลุ่มบุคคลทั้งหมดแล้ว คณะผู้วิจัยจะจัดเวทีรวมสำหรับกลุ่มบุคคลทุกกลุ่มที่สนใจในการร่วมงานการจัดการทรัพยากรถ้ำและทรัพยากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างแผนกลยุทธ์เบื้องต้นสำหรับใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานจริงต่อไป ซึ่งก่อนที่กลุ่มบุคคลที่สนใจทั้งหมดจะร่วมกันสร้างแผนกลยุทธ์นั้น ต้องมีการสร้างถ้อยแถลงหรือเจตจำนงร่วมถึงความสำคัญของพื้นที่ (Statement of significance) คือ “ลุ่มน้ำนางและลุ่มน้ำของนี้ มีความสำคัญอย่างไร?” ซึ่งการแสดงเจตจำนงร่วมดังกล่าว ต้องมีหลักฐานที่สามารถชี้ถึงความสำคัญนั้นได้ ไม่ใช่แสดงความคิดเห็นที่เลื่อนลอยไร้หลักฐาน ต่อจากนั้น จึงวางแผนกลยุทธ์ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรต่างๆ ที่สะท้อนถึงความสำคัญของพื้นที่ โดยให้มีการจัดลำดับความสำคัญของกลยุทธ์ทั้งหมดร่วมกัน ภายใต้เงื่อนไขของข้อจำกัดในความพร้อมของทุกกลุ่ม

ในขั้นตอนของการจัดเวทีหรือการประชุมเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยจะทำการนัดหมายวันเวลาที่ทุกกลุ่มบุคคลมีความพร้อมที่จะเข้าร่วมประชุมให้ได้มากที่สุด ซึ่งรวมเป็นจำนวนทั้งสิ้น 40 คน (ไม่รวมนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยของโครงการสำรวจถ้ำ จำนวนเกือบ 20 คน) และจะใช้เวลาของการแสดงความคิดเห็นและสร้างแผนกลยุทธ์ร่วมกันประมาณ 2 วัน ซึ่งจะมีขึ้นระหว่างวันที่ 13-14 มิถุนายน 2544 โดยจะมีการนำผู้ร่วมประชุมทั้งหมดได้รับประสบการณ์การเดินสำรวจถ้ำ 1 วัน และร่วมแสดงความคิดเห็นในการจัดการถ้ำในวันถัดไป (ดูรายละเอียดการจัดประชุมฯ ในภาคผนวก ค)

การคัดเลือกบุคคลและการกำหนดประเด็นงานวิจัยในอนาคต

ผลจากการจัดเวทีหรือการประชุมเชิงปฏิบัติการข้างต้น ทำให้คณะผู้วิจัยตระหนักถึง ข้อจำกัดหลายประการของบุคคลในกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตำแหน่งและอาชีพการงานส่วนบุคคล ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งในการร่วมดำเนินงานวิจัยด้านการจัดการทรัพยากรน้ำในอนาคต ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่ไม่สามารถปลีกตัวหรือหาเวลาว่างที่ต่อเนื่องในการเข้าร่วมดำเนินงานวิจัย ดังนั้น จำนวนผู้ที่สามารถเข้าร่วมงานวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำได้จริง ปรากฏว่ามีจำนวนน้อย และส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มชุมชน ซึ่งผลของการประชุมเชิงปฏิบัติการได้ชี้ว่า หมู่บ้านที่น่าจะมีศักยภาพในการเข้าร่วมงานได้ในอนาคตนั้น คือ บ้านถ้ำลอด และบ้านเมืองแพม

ด้วยเหตุนี้ คณะผู้วิจัยจึงตัดสินใจขยายเวลาของโครงการแสวงหาผู้มีส่วนร่วมในการจัดการจัดการทรัพยากรน้ำ ในลุ่มน้ำลำปางและลุ่มน้ำของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ต่อไปอีก 1 เดือน (16 สิงหาคม ถึง 15 กันยายน 2544) ซึ่งก่อนหน้านี้นี้ คือ ระหว่างวันที่ 1-31 กรกฎาคม 2544 คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกนักวิจัยท้องถิ่นจากหมู่บ้านทั้งสองแห่งข้างต้น โดยจะมีการกลั่นกรองผู้ที่สนใจจะทำงานวิจัยด้วยตนเองอย่างแท้จริง ทั้งนี้คณะผู้วิจัยจะเริ่มกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึกบุคคล แบบแนะนำปากต่อปาก และการสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่มอีกครั้ง ต่อจากนั้น คณะผู้วิจัยได้จัดการประชุมร่วมกับบุคคลต่างๆ ที่ได้รับการคัดเลือกมาจาก 2 หมู่บ้าน เพื่อกำหนดประเด็นการวิจัยของชุมชนของตน รวมทั้งบุคคลที่รับผิดชอบในประเด็นการวิจัยนั้น (ภาคผนวก ง) ในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนสิงหาคม 2544 และให้เวลาหลังจากนั้นอีก 3-4 สัปดาห์ เพื่อพัฒนารายละเอียดโครงการ พร้อมกับประชุมสรุปงานโครงการแสวงหาผู้มีส่วนร่วมฯ อีกครั้งในวันที่ 1 กันยายน 2544

การส่งรายงาน

หลังจากการจัดเวทีของการสร้างแผนกลยุทธ์ในการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ในลุ่มน้ำลำปางและลุ่มน้ำของ ตลอดจนการคัดเลือกบุคคลและการกำหนดประเด็นของการวิจัยในอนาคตของหมู่บ้านเป้าหมายแล้ว คณะผู้วิจัยจะทำการสรุปและเขียนรายงานผลการวิจัย พร้อมทั้งข้อคิดเห็นจากคณะผู้วิจัยในการดำเนินงานวิจัยในระยะต่อไป ให้กับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภายในเวลา 1 เดือน ทั้งนี้การส่งรายงานฉบับสมบูรณ์จะมีกำหนดส่งไม่เกินวันที่ 15 กันยายน 2544

ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินการวิจัย

ในงานวิจัยครั้งนี้ ได้พบอุปสรรคในการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนการที่วางไว้ ซึ่งทำให้ขั้นตอนในการปฏิบัติงานบางส่วนมีความล่าช้า และบางส่วนต้องดำเนินการเร็วขึ้นกว่าที่คาดหวังไว้ เนื่องจากปัญหาของช่วงเทศกาลวันหยุดของคนท้องถิ่นและเรื่องของฤดูกาล โดยเฉพาะเทศกาลวันหยุดในช่วงสงกรานต์ซึ่งชาวเขาเผ่าต่างๆ มีช่วงของวันหยุดไม่ตรงกันและยังไม่เท่ากันด้วย รวมทั้งฤดูฝนที่เริ่มต้นเร็วกว่าปกติ อันเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเดินทางติดต่อนักหมาย และยังมีส่วนเร่งเร้าให้กลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวบ้านหรือเกษตรกร เริ่มทำนาทำไร่แต่เนิ่นๆ ซึ่งเป็นเหตุให้การนัดสัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมายหลายกลุ่มมีการดำเนินการไม่ตรงตามแผน

ในส่วนของการจัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นในการวางแผนกลยุทธ์ของการจัดการทรัพยากรน้ำ ซึ่งเดิมเคยกำหนดเวลาของการดำเนินการส่วนนี้ประมาณต้นเดือนกรกฎาคม 2544 นั้น ทางคณะผู้วิจัยจำเป็นต้องทำการเปลี่ยนแปลงแผนการ โดยร่นเวลาของการจัดเวทีหรือการประชุมเชิงปฏิบัติการดังกล่าวเร็วขึ้นกว่าเดิมประมาณ 1 เดือน คือ ระหว่าง 13-14 มิถุนายน 2544 เพราะความไม่แน่นอนของฤดูฝนที่มาเร็วกว่าปกติ ส่งผลให้เกิดปัญหาในการเดินทางของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เป็นจำนวนมาก และกลุ่มเกษตรกรที่เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และประชาชนท้องถิ่น จะใช้เวลาอยู่ในไร่นาจนไม่สามารถปลีกตัวในการเข้าร่วมงานวิจัยในครั้งนี้ได้อย่างราบรื่น

อย่างไรก็ตาม หลังจากการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเสร็จสิ้นลง คณะผู้วิจัยได้เริ่มกระบวนการคัดเลือกนักวิจัยท้องถิ่นที่มีศักยภาพ หรือสามารถให้ความร่วมมือในการทำวิจัยร่วมกันต่อไปมากที่สุดในระหว่างเดือนกรกฎาคม และสิงหาคม 2544 ใน 2 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านถ้ำลอด และบ้านเมืองแพม ซึ่งระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงฤดูฝน อันทำให้การคัดเลือกบุคคลเป้าหมายด้วยการสัมภาษณ์ ตลอดจนการนัดหมายในการหารือร่วมกันกับคณะผู้วิจัย เพื่อกำหนดประเด็นปัญหาของการจัดการทรัพยากรน้ำ และหาผู้รับผิดชอบในแต่ละประเด็นนั้น ก่อนข้างล่าง

บทที่ 3

การวิเคราะห์ผลการศึกษา

ก่อนที่จะมีการรวบรวมข้อมูลในเชิงความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกของแต่ละบุคคล (In-depth interview) นั้น คณะผู้วิจัยได้ทำการเสาะหาผู้ที่สนใจในการจัดการทรัพยากรน้ำ ด้วยวิธีการ Snowball effect หรือ การสอบถามผู้รู้ให้แนะนำบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นทอดๆ ไป โดยได้รายชื่อหลักจากงานวิจัย และรายงานการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ ที่มีในจังหวัดแม่ฮ่องสอน จากนั้น จึงเป็นการคัดเลือกผู้ที่มีความสนใจจริงในเรื่องนี้ และจัดหมวดหมู่ของบุคคลในสายงานหรือวิชาชีพเดียวกัน เช่น กลุ่มประชาชนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวและที่พัก กลุ่มข้าราชการในระดับจังหวัดและส่วนกลาง และกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น โดยจะทำการสัมภาษณ์เจาะลึกแบบกลุ่ม เพื่อสะท้อนความเห็นเฉพาะของบุคคลที่มีอาชีพหรือมีกิจกรรมแบบเดียวกัน (Focus group interview) ตลอดจนการแสดงความคิดเห็นร่วมกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกกลุ่ม โดยผ่านการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) หรือการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งได้ส่งผลให้คณะผู้วิจัยสามารถคัดเลือกผู้ที่มีความสนใจจริงที่เห็นความสำคัญของทรัพยากรน้ำในพื้นที่ และต้องการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กลุ่มบุคคลที่มีความสนใจในทรัพยากรน้ำ

การเริ่มต้นการวิจัยในการเสาะหาบุคคลที่มีความสนใจในทรัพยากรน้ำ โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำสาละวินและลุ่มน้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อร่วมมือในการทำวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องนั้น นับว่า เป็นความยากลำบากในการกำหนดว่ามีใครบ้างที่ต้องการเข้าร่วมศึกษาวิจัยในเรื่องนี้อย่างจริงจัง เพราะบุคคลที่มีความสนใจในด้านนี้อาจเป็นคนในหรือคนนอกพื้นที่ก็ได้ และแต่ละบุคคลย่อมมีชุดความคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นของตนเอง รวมถึงข้อจำกัดเฉพาะตัวนั้นมิอาจหลีกเลี่ยงเหล่านี้ อาจทำให้การจัดการทรัพยากรร่วมกันนั้น มีความไม่สอดคล้องหรือขัดแย้งกันได้

ดังนั้นการปฏิบัติงานในขั้นนี้จึงต้องเริ่มต้นจากการศึกษางานวิจัย และการดำเนินโครงการพัฒนาด้านต่างๆ ในพื้นที่การศึกษาของกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่กำลังดำเนินการอยู่ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้เริ่มศึกษารายงานประจำปีของสำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน และสำนักงานอำเภอปางมะผ้า รายงานผลการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ ฯลฯ โดยรายงานเหล่านี้ได้ให้ร่องรอยของชื่อบุคคลที่สามารถเป็นจุดเริ่มต้นในการสืบหารายละเอียดของกิจกรรมที่อาจเชื่อมโยงกับทรัพยากรน้ำได้ อาทิ รายชื่อของผู้ประสานงานโครงการขององค์กรพัฒนาเอกชน และรายชื่อนักวิจัยของชุดโครงการความหลากหลายทางชีวภาพในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น รวมทั้งคณะผู้วิจัยเคยมีรายชื่อจากการจัดเวทีหรือการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “การจัดการทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำสาละวินและลุ่มน้ำของจังหวัดแม่ฮ่องสอน” เพื่อระดมความคิดเห็นเบื้องต้นในการสร้างจิตสำนึกวิจัยร่วมกับคนท้องถิ่น เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2543 ที่ผ่านมา นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยยังมีโอกาสร่วมการประชุมกับนักวิจัยต่างๆ ของชุดโครงการวิจัยด้านความหลากหลายทางชีวภาพ หรือโครงการ BRT และผู้ประสานงาน สกว. ภาค เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544 ซึ่งกลุ่มนักวิจัยเหล่านี้ได้ทำวิจัยในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนด้วย

จากร่องรอยของรายชื่อบุคคลที่สามารถแนะนำชื่อบุคคลอื่นๆ ได้ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คณะผู้วิจัยได้จำแนกรายชื่อของผู้ที่มีความสนใจในทรัพยากรถ้ำเบื้องต้น ทั้งหมดจำนวน 76 คน โดยสามารถจัดอยู่ในกลุ่มต่างๆ ได้ 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชุมชน กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มข้าราชการ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มครูและสาธารณสุข และกลุ่มภาคธุรกิจเอกชน (ในที่นี้ไม่ได้รวมกลุ่มนักวิชาการ) (ดูภาคผนวก ก) อย่างไรก็ตาม กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้ถูกสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล เพื่อกลั่นกรองผู้ที่มีความสนใจในเรื่องทรัพยากรถ้ำจริง ซึ่งเหลือเพียง 43 คน (ดูภาคผนวก ข) โดยต่อจากนี้คณะผู้วิจัยได้สอบถามในเรื่องความตระหนักถึงคุณค่าในทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ รวมทั้งถ้ำ และความพร้อมหรือศักยภาพของทุกกลุ่มที่จะมีต่อการจัดการทรัพยากรถ้ำ

ความคิดเห็นในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ

เมื่อคณะผู้วิจัยได้ทำการสอบถามกลุ่มบุคคลต่างๆ เกี่ยวกับความคิดเห็นในเชิงคุณค่าของทรัพยากรถ้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ที่มีอยู่รอบตัว โดยเฉพาะในเขตอำเภอปางมะผ้าแล้ว คณะผู้วิจัยได้ให้กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ ทำการลำดับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ก่อน และให้เหตุผลถึงคุณค่าของทรัพยากรแต่ละประเภท (ตารางที่ 3.1) ซึ่งผลของการสำรวจความคิดเห็นนี้ ปรากฏว่า ทุกกลุ่มได้ให้ความสำคัญของทรัพยากรถ้ำเป็นอันดับแรก และเป็นที่น่าสนใจว่า บางกลุ่มไม่ได้แสดงความเห็นต่อความสำคัญของทรัพยากรประเภทอื่นในอำเภอปางมะผ้าเลย ได้แก่ กลุ่มข้าราชการ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งกลุ่มบุคคลที่มีความสัมพันธ์หรืออยู่ใกล้เคียงกับแหล่งถ้ำมากที่สุด คือ กลุ่มชุมชนและกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล เห็นคุณค่าของถ้ำในเชิงท่องเที่ยวสำคัญที่สุด และกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า ถ้ำยังเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และยังสร้างรายได้เสริมอย่างอื่นด้วย เช่น การหารังผึ้ง และการเก็บขี้ค้างคาว เป็นต้น ในขณะที่กลุ่มครูและสาธารณสุข เห็นว่า ถ้ำเป็นแหล่งประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับคนโบราณ ซึ่งสามารถเป็นแหล่งเสริมสร้างรายได้ต่างๆ ของชาวบ้าน และครูได้ใช้ถ้ำเสมือนสื่อการสอนในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของสัตว์ป่า ส่วนกลุ่มข้าราชการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เห็นคุณค่าของถ้ำว่า เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ นอกจากนี้ ถ้ำยังมีคุณค่าในเชิงประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับชุมชน และถ้ำยังมีคุณค่าด้านธรณีวิทยาอีกด้วย อย่างไรก็ตาม กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มภาคธุรกิจเอกชนได้แสดงความเห็นว่า ถ้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งต่ออำเภอปางมะผ้า แต่ก็ไม่ได้แสดงความเห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรถ้ำแต่ประการใด

นอกเหนือจากทรัพยากรถ้ำแล้ว ทรัพยากรป่าไม้ถือว่า เป็นทรัพยากรที่สำคัญเป็นอันดับสองของอำเภอปางมะผ้า ซึ่งมีเพียงกลุ่มชุมชน และกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบลที่เสนอความเห็นเท่านั้น แต่ก็ไม่ได้อธิบายให้เห็นว่า ป่าไม้มีคุณค่าอย่างไร ส่วนทรัพยากรน้ำ ถือว่า เป็นทรัพยากรที่สำคัญเป็นอันดับสาม ซึ่งมีกลุ่มชุมชน กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล และกลุ่มครูและสาธารณสุข เท่านั้นที่เสนอความเห็นนี้ ซึ่งกลุ่มครูและสาธารณสุขเป็นกลุ่มเดียวที่แสดงความเห็นด้านคุณค่าของแหล่งน้ำว่า เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน

ตารางที่ 3.1 แสดงความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยลำดับประเภทและคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง	ลำดับทรัพยากรที่สำคัญ	คุณค่าของทรัพยากร
กลุ่มชุมชน	1) ถ้ำ 2) ป่าไม้ 3) แหล่งน้ำ	1) เป็นแหล่งท่องเที่ยว ไม่แสดงความเห็น ไม่แสดงความเห็น
กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล	1) ถ้ำ 2) ป่าไม้ 3) แหล่งน้ำ	1) เป็นแหล่งท่องเที่ยว 2) เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ 3) เป็นแหล่งสร้างรายได้ ไม่แสดงความเห็น ไม่แสดงความเห็น
กลุ่มครูและสาธาณสุข	1) ถ้ำ 2) แหล่งน้ำ	1) เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ 2) เป็นแหล่งสร้างรายได้ 3) เป็นสื่อการสอนให้นักเรียน 4) เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า 1) เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน
กลุ่มข้าราชการ	1) ถ้ำ	1) เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า 2) เป็นแหล่งท่องเที่ยว 3) มีความสัมพันธ์กับประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น 4) มีคุณค่าทางธรณีวิทยา
กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน	1) ถ้ำ	ไม่แสดงความเห็น
กลุ่มภาคธุรกิจเอกชน	1) ถ้ำ	ไม่แสดงความเห็น

ความพร้อมของกลุ่มต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรถ้ำ

หลังจากที่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละกลุ่มได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติประเภทต่างๆ ในอำเภอปางมะผ้าแล้ว และทุกกลุ่มได้ให้ความสำคัญกับทรัพยากรถ้ำเป็นอันดับแรกก็ตาม แต่มีบางกลุ่มที่ไม่แสดงความเห็นในเรื่องคุณค่าของถ้ำเลย ซึ่งสภาพการณ์เช่นนี้ได้สะท้อนถึงการขาดความรู้เรื่องถ้ำในมิติต่างๆ ของกลุ่มนั้นๆ ก่อนข้างชัดเจน ดังนั้น เมื่อคณะผู้วิจัยได้สอบถามถึงความพร้อมของแต่ละกลุ่มต่อความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรถ้ำต่อไปในอนาคต คำตอบของแต่ละกลุ่มจึงยังขาดถึงศักยภาพที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น (ตารางที่ 3.2) ดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

กลุ่มบุคคลที่มีอยู่ใกล้ชิดกับทรัพยากรถ้ำมากที่สุด ได้แก่ กลุ่มชุมชน กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล และกลุ่มครูและสาธาณสุข ได้เสนอความช่วยเหลือในด้านเวลาและกำลังเป็นอันดับแรก ซึ่ง

หมายถึง ความยินดีที่จะร่วมแรงและร่วมใจในการจัดการทรัพยากรถ้าได้ตลอดเวลา นอกจากนี้ กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล ยังเสนอเป็นที่ปรึกษาเพื่อสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้กรอบการบริหารขององค์การบริหารส่วนตำบล รวมทั้งการสนับสนุนด้านงบประมาณบางส่วนด้วย ในขณะที่กลุ่มครูและสาธารณสุข เสนอตัวในการประสานงานกลุ่มต่างๆ ในการจัดการ และสามารถให้คำปรึกษาในด้านวิชาการ โดยเฉพาะการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือการฝึกอบรมภาคพิเศษในการนำเที่ยว

ตารางที่ 3.2 แสดงข้อเสนอความช่วยเหลือในการจัดการทรัพยากรถ้าของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกลุ่มต่างๆ

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง	การเสนอความช่วยเหลือ
กลุ่มชุมชน	1) มีความพร้อมด้านเวลาและกำลัง
กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล	1) มีความพร้อมด้านเวลา 2) สามารถเป็นที่ปรึกษาให้คนในชุมชน 3) สนับสนุนงบประมาณในส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบล
กลุ่มครูและสาธารณสุข	1) มีความพร้อมด้านเวลาและกำลังกายใจ 2) มีความพร้อมในการประสานงาน 3) สามารถเป็นที่ปรึกษาให้คนในชุมชน
กลุ่มข้าราชการ	ไม่แสดงความคิดเห็น
กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน	1) มีความพร้อมเมื่อว่างจากงานประจำ 2) มีความพร้อมในการถ่ายทอดความรู้และประสานงานกับชุมชน
กลุ่มภาคธุรกิจเอกชน	1) มีความพร้อมให้คำปรึกษาเรื่องการจัดการเชิงธุรกิจ (ท่องเที่ยว)

ขณะเดียวกัน กลุ่มบุคคลที่ไม่ได้อยู่ใกล้จัดการทรัพยากรถ้าเช่นเดียวกับ 3 กลุ่มแรก ได้เสนอความช่วยเหลือในด้านการจัดการทรัพยากรถ้าค่อนข้างจำกัด คือ กลุ่มข้าราชการ ไม่แสดงความคิดเห็นใดๆ ที่จะสนับสนุนการจัดการทรัพยากรถ้าในเขตอำเภอปางมะผ้าร่วมกับกลุ่มอื่นๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะระบบราชการอาจเป็นกรอบจำกัดความคิดเห็น ที่ข้าราชการจะต้องคำนึง เนตามนโยบายตามสังกัดของตน โดยไม่สามารถรับปากหรือยืนยันได้ว่าหน่วยงานของตนจะร่วมมือในการจัดการได้ในระดับใดและมากน้อยเพียงใด ส่วนกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ได้เสนอความช่วยเหลือเมื่อตนเองมีเวลาว่างจากงานประจำเท่านั้น ซึ่งสามารถช่วยถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งตนมีอยู่และช่วยประสานงานกับชุมชนเพื่อขอความร่วมมือ และกลุ่มภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งสมาชิกในกลุ่มนี้ทั้งหมดเป็นผู้ที่ทำงานอยู่ในเขตอำเภอเมือง ไม่สามารถสละเวลาร่วมมือในการจัดการใดๆ ได้ แต่ก็ได้เสนอตัวในการให้คำปรึกษาด้านการจัดการทรัพยากรถ้าในเชิงธุรกิจการท่องเที่ยว

ถึงแม้ในภาพรวมของกลุ่มต่างๆ ที่อยู่ใกล้แหล่งทรัพยากรถ้ามากที่สุด ได้แสดงความพร้อมในการให้ความร่วมมือในการจัดการมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ที่เหลือก็ตาม บุคคลต่างๆ ของแต่ละกลุ่มนั้น ได้แสดงภาวะกระตือรือร้นในความร่วมมือที่แตกต่างกันด้วย ด้วยเหตุนี้ คณะผู้วิจัยจึงสามารถคัดเลือกหรือกลั่นกรองผู้ที่มีความตั้งใจร่วมมือในการจัดการทรัพยากรถ้าต่อไป โดยเหลือจำนวนประมาณ 25 คน (จากจำนวน 43 คนที่ได้คัดเลือก

ในรอบที่ 2 แล้ว) ซึ่งคณะผู้วิจัยจะจัดประชุมเชิงปฏิบัติการหรือเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นจากบุคคลของกลุ่มต่างๆ ที่คัดเลือกในรอบที่ 3 นี้ในด้านการจัดการทรัพยากรน้ำต่อไป

แนวทางเบื้องต้นในการจัดการทรัพยากรน้ำ

ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ “การจัดการทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำกลางและลุ่มน้ำของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน” เมื่อวันที่ 13-14 มิถุนายน 2544 นั้น ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดมีความตระหนักดีว่า ลักษณะของน้ำในพื้นที่อำเภอปางมะผ้ามีความหลากหลายของคุณค่าภายในและขนาดที่แตกต่างกัน รวมทั้งความหนาแน่นของน้ำค่อนข้างน้อยพื้นที่ ดังนั้น เพื่อให้เกิดความง่ายต่อการสร้างความเข้าใจในประเด็นเหล่านี้ คณะผู้วิจัยจึงได้นำผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่านไปชมน้ำในวันแรก เพื่อให้ทุกคนได้รับประสบการณ์และเรียนรู้ตรงจากการสำรวจน้ำด้วยตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นการให้ความรู้พื้นฐานในมิติต่างๆ เกี่ยวกับน้ำอย่างย่อให้กับผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด และในวันที่สอง คณะผู้วิจัยได้ตั้งสถานการณ์จำลองของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนหรือหมู่บ้านกับน้ำ เพื่อกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้ระดมความคิดในแง่มุมของการจัดการทรัพยากรน้ำโดยชุมชนเป็นหลัก คือ

- สถานการณ์ที่ 1 - หมู่บ้าน 1 แห่ง กับการจัดการน้ำ 1 น้ำ
- สถานการณ์ที่ 2 - หมู่บ้านหลายแห่ง กับการจัดการน้ำ 1 น้ำ
- สถานการณ์ที่ 3 - หมู่บ้าน 1 แห่ง กับการจัดการน้ำหลายน้ำ

สถานการณ์ทั้งสามแบบข้างต้นนี้ ผู้เข้าร่วมประชุมจะต้องช่วยกันตอบข้อคำถามหลัก 3 ข้อ ได้แก่ 1) การใช้ประโยชน์จากน้ำจะทำอย่างไร 2) ผู้ที่มีส่วนร่วมในการจัดการน้ำคือใคร และ 3) วิธีการจัดการน้ำเป็นอย่างไร ซึ่งคำตอบของคำถามทั้งสามข้อนี้ ถือว่า เป็นแนวทางเบื้องต้นหรือเป็นแผนกลยุทธ์ในการจัดการทรัพยากรน้ำต่อไป ดังรายละเอียด คือ

การใช้ประโยชน์จากน้ำ

ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดตระหนักดีว่า ก่อนที่จะคิดใช้ประโยชน์จากน้ำนั้น ต้องมีความรู้ในด้านต่างๆ เกี่ยวกับน้ำนั้น เพื่อทราบถึงคุณค่าของน้ำ เช่น คุณค่าทางธรณีวิทยา นิเวศวิทยา และ/หรือ โบราณคดี เป็นต้น คุณค่าต่างๆ ของน้ำจะเป็นปัจจัยสนับสนุนหรือเป็นข้อจำกัดในการกำหนดเป้าหมายของการใช้ประโยชน์จากน้ำนั้น จากกรณีที่คณะผู้วิจัยนำผู้เข้าร่วมประชุมเดินสำรวจน้ำตัวอย่าง โดยเฉพาะน้ำริน เพื่อให้ได้ความรู้เบื้องต้นของน้ำ ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่ทราบว่า น้ำรินมีคุณค่าทางธรณีวิทยาที่น่าสนใจ คือ มีหลุมยุบ และแอ่งน้ำขังภายในน้ำ ตลอดจนร่องรอยของการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำได้ดินที่สามารถเห็นได้ นอกจากนี้ยังพบสัตว์ เช่น แมลงบางชนิดที่อยู่ในส่วนมืดของน้ำ ซึ่งมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพน้ำ เป็นต้น ลักษณะน้ำมีขนาดปานกลาง และมีสภาพของเส้นทางเดินน้ำที่ตื้นเขินและได้เป็นบางช่วง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ช่วยให้ผู้เข้าร่วมประชุม มีความเห็นว่า น้ำรินเหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวแบบผจญภัย ซึ่งสามารถให้ความรู้แก่ผู้มาเยี่ยมชมได้

ดังนั้น จึงสามารถสรุปได้ว่า ก่อนการกำหนดการใช้ประโยชน์ถ้า ต้องมีการสำรวจคุณลักษณะของถ้าว่ามีคุณค่าด้านใดบ้าง และสภาพของถ้ามีความเหมาะสมหรือเป็นอันตรายต่อการใช้ประโยชน์หรือไม่ เมื่อทราบข้อมูลเบื้องต้นดังกล่าวแล้ว จึงสามารถกำหนดเป้าหมายการใช้ประโยชน์จากถ้าได้อย่างชัดเจนขึ้น

ผู้มีส่วนร่วมในการจัดการถ้า

เมื่อกำหนดการใช้ประโยชน์ของถ้าได้แล้ว การจัดการทรัพยากรถ้าต่อไปนั้นควรเป็นหน้าที่รับผิดชอบของใคร ซึ่งในประเด็นคำถามนี้ ผู้เข้าร่วมประชุมมีความเห็นร่วมกันว่า ความรับผิดชอบในการจัดการถ้าต้องอยู่ในความดูแลของบุคคลหลายฝ่ายร่วมกันรับผิดชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า อาจจะต้องตั้ง “คณะกรรมการถ้าประจำหมู่บ้าน” ในแต่ละแห่ง ซึ่งประกอบด้วย

- หน่วยงานทางอำเภอ ตำรวจ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล และตัวแทนชาวบ้านของหมู่บ้าน ควรมีหน้าที่ด้านการจัดการ
- ผู้นำทางศาสนา หรือทางจิตวิญญาณของหมู่บ้าน มีหน้าที่ประสานงานกับชาวบ้าน
- ครู หรือฝ่ายการศึกษา ควรเป็นผู้ให้ความรู้ด้านการศึกษา จัดทำสื่อการสอนให้ความรู้แก่นักเรียนและคนในชุมชน
- ผู้ประกอบการธุรกิจ ควรมีหน้าที่ประสานงานด้านการท่องเที่ยว และหาลูกค้า
- อาสาสมัครสาธารณสุข มีหน้าที่ดูแลสุขภาพ และรักษาพยาบาลนักท่องเที่ยว
- นักวิชาการ มีหน้าที่ให้ความรู้อบรมผู้นำเที่ยว
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและป่าไม้อำเภอ ควรจะประสานงานด้านการท่องเที่ยวด้วย

หากมีการจัดตั้งคณะกรรมการถ้าประจำหมู่บ้านต่างๆ ได้จริง ก็สามารถเชื่อมโยงการทำงานเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็น และความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ให้แก่กันได้ นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมประชุมยังได้มีข้อเสนอที่น่าสนใจต่อไปอีกว่า ควรมีการจัดตั้ง “คณะกรรมการถ้าระดับอำเภอปางมะผ้า” ขึ้นด้วย โดยคณะกรรมการใหญ่นี้ควรมีหน้าที่เสนอนโยบายต่างๆ ที่สนับสนุนการจัดการถ้าในระดับชุมชนต่างๆ ตลอดจนกำหนดกฎระเบียบ (บทลงโทษ) ในการจัดทำแผนแม่บทและบริหารทรัพยากรถ้า การจัดสรรผลประโยชน์ รวมทั้งการติดตามประเมินผล เช่น การตรวจวัดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของถ้า และการหาข้อมูลพื้นฐาน ได้แก่ จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้าถ้า และช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การท่องเที่ยวเพื่อให้ถ้าฟื้นตัวได้ เป็นต้น

วิธีการจัดการถ้า

ถึงแม้ผู้เข้าร่วมประชุมทำการเสนอให้ผู้มีส่วนร่วมฝ่ายต่างๆ ในการจัดการถ้า พร้อมกับเสนอหน้าที่ของผู้ที่มีส่วนร่วมแต่ละฝ่าย ซึ่งเปรียบเสมือนกับวิธีการจัดการบางส่วนขึ้นแล้ว ผู้เข้าร่วมประชุมบางส่วนได้เสนอวิธีการจัดการทรัพยากรถ้าและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นขั้นตอนที่น่าสนใจ คือ

- รวบรวมเนื้อหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรอื่นๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ สถานที่ท่องเที่ยว แหล่งโบราณคดี และวัฒนธรรมชุมชน
- สร้างกระบวนการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ในข้อแรกโดยมีผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดที่ชัดเจน
- บริหารจัดการทางกายภาพของตัวทรัพยากร เช่น การจัดเส้นทางเดินเท้า และทำป้ายความรู้ต่างๆ เป็นต้น และการบริหารทางการเงิน โดยเฉพาะการตกลงเรื่องผลประโยชน์ของฝ่ายต่างๆ ให้ลงตัว
- ประเมินติดตามผลโครงการวิจัยและโครงการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ พร้อมทั้งทำการติดตามการเปลี่ยนแปลงของตัวชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่างๆ

วิธีการจัดการทั้ง 4 ขั้นตอนนี้ ยังสมควรได้รับการตรวจสอบประเมินผลจากฝ่ายต่างๆ อย่างสม่ำเสมอถึงความเหมาะสม และมีประสิทธิภาพ เพื่อหาข้อบกพร่องในทุกขั้นตอน ซึ่งจะต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุงตลอดเวลา

ถึงแม้ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดที่มาจากฝ่ายต่างๆ ได้กำหนดแผนกลยุทธ์ในการจัดการทรัพยากรแล้ว แล้วและผู้เข้าร่วมประชุมบางส่วนพยายามเสนอถ้าที่อยู่ใกล้เคียงกับหมู่บ้านของคนให้เป็นกรณีศึกษาต่อไปในด้านการจัดการ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ประเมินความพร้อมของทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้อง พบว่า กลุ่มชุมชน และกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล มีความพร้อมมากที่สุดที่จะเข้าร่วมการดำเนินการศึกษาหรือวิจัยต่อไป อย่างไรก็ตาม สมาชิกใน 2 กลุ่มนี้ก็ไม่ใช่จะมีความพร้อมทุกคน คณะผู้วิจัยพบต่อไปว่า ชาวบ้านและองค์การบริหารส่วนตำบลของชุมชนบ้านถ้ำลอด มีความพร้อมมากกว่าทุกกลุ่ม นอกจากนี้ จากการเสนอข้อคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ เกี่ยวกับถ้ำและหมู่บ้านที่น่าสนใจ พร้อมทั้งมีประสบการณ์ด้านวิจัยที่เกี่ยวข้องมาบ้างแล้ว คือ ชุมชนบ้านเมืองแพม ซึ่งขณะนี้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการจัดการท่องเที่ยวค่อนข้างเป็นระบบ แต่ยังไม่มีการจัดการทรัพยากรถ้ำอย่างเป็นรูปธรรมเหมือนกับกรณีชุมชนบ้านถ้ำลอด ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะให้ชุมชนบ้านถ้ำลอดและชุมชนบ้านเมืองแพม เป็นพื้นที่นำร่องของการจัดการต่อไป

บทที่ 4

การแสวงหานักวิจัยท้องถิ่นและประเด็นการศึกษา

การที่ชุมชนบ้านเมืองแพม ได้รับการเสนอจากที่ประชุมเชิงปฏิบัติการฯ เมื่อวันที่ 13-14 มิถุนายน 2544 ที่ผ่านมา ให้เป็นชุมชนที่สมควรเป็นกรณีศึกษาหรือพื้นที่นำร่องถึงความพร้อมในการจัดการทรัพยากรน้ำ ร่วมกับชุมชนบ้านถ้ำลอดนั้น คณะผู้วิจัยต้องดำเนินการเสาะหาบุคคลที่มีความสนใจจริงในการจัดการทรัพยากรน้ำจากทั้งสองชุมชน ถึงแม้คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกบุคคลจากชุมชนบ้านถ้ำลอดไปแล้ว แต่บุคคลที่ได้รับเลือกต่างมีข้อจำกัดทางด้านหน้าที่การงานของตน ดังนั้น กรณีของชุมชนบ้านถ้ำลอด จะเป็นการเสาะหาผู้ที่สนใจจริงเพิ่มเติมโดยการแนะนำจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่เคยมักติดต่อกันไว้แล้ว และจากผู้ที่เคยช่วยงานในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ส่วนชุมชนบ้านเมืองแพมนั้น คณะผู้วิจัยต้องเริ่มต้นจากการหารายชื่อตั้งต้นจากผู้นำชุมชน และให้มีการแนะนำแบบปากต่อปาก เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคล แล้วทำการคัดเลือกผู้ที่สนใจจริง เพื่อทำการจัดกลุ่มในการสัมภาษณ์เชิงลึกเฉพาะกลุ่มอีกครั้ง เพื่อให้ได้ผู้ที่ตั้งใจเป็นนักวิจัยในการจัดการทรัพยากรน้ำต่อไป

การคัดเลือกบุคคลในพื้นที่นำร่อง

ในชุมชนบ้านถ้ำลอดนั้น ถึงแม้คณะผู้วิจัยเคยได้คัดเลือกบุคคลที่แสดงความสนใจในการจัดการทรัพยากรน้ำ จนกระทั่งได้เข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ซึ่งเหลือผู้ที่สนใจเพียง 2 คนเท่านั้น คือ นายสมจิตร ศิริชัยข่ม ซึ่งเป็นปลัดอบต. ถ้ำลอด และนายมณี เสลาสุวรรณ ซึ่งเป็นกำนันตำบลถ้ำลอด อย่างไรก็ตาม ความพร้อมของบุคคลทั้งสองนี้มีข้อจำกัดในการเข้าร่วมดำเนินงานการจัดการทรัพยากรน้ำต่อไป เนื่องจาก นายสมจิตร ศิริชัยข่ม สามารถช่วยสนับสนุนเงินทุนบางส่วนเพื่อการทำงานวิจัยหรืองานพัฒนาในพื้นที่ และนายมณี เสลาสุวรรณ สามารถช่วยเป็นที่ปรึกษาเพื่อประสานงานได้เท่านั้น คณะผู้วิจัยจึงต้องหาผู้ที่สนใจเพิ่มเติมจากคำแนะนำของทั้งสองคนนี้ถึงบุคคลอื่นๆ ที่สมควรเข้ามามีส่วนร่วมงานการจัดการน้ำ ขณะเดียวกัน คณะผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงชาวบ้านถ้ำลอดซึ่งเคยช่วยงานการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นายมานะ แก้ววงษ์วาน ซึ่งเป็นบุคคลที่แสดงศักยภาพและความสนใจในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้รับความร่วมมือจากบุคคลทั้งสามนี้ในการแนะนำชื่อบุคคลที่ต้องการร่วมงานจัดการน้ำเพิ่มเติม โดยมีจำนวนทั้งสิ้น 15 คน จากนั้น คณะผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล เพื่อคัดเลือกผู้ที่สามารถร่วมงานการจัดการน้ำได้จริง ซึ่งมีจำนวนเพียง 11 คน (ภาคผนวก ง) อนึ่ง คณะผู้วิจัยไม่ได้ทำการสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่ม เพื่อทำการคัดเลือกผู้ที่สนใจจริงอีกรอบหนึ่ง เพราะผู้ที่ถูกคัดเลือกแล้ว ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการจัดการน้ำถ้ำลอดในปัจจุบัน คือ บางคนเป็นสมาชิกของกลุ่มตะเกียงและกลุ่มล่องแพ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ได้แสดงความกระตือรือร้นในการแบ่งปันประสบการณ์การจัดการที่มีอยู่ และอยากเสริมสร้างความสามารถของกลุ่มตนในเชิงวิชาการให้เป็นระบบมากยิ่งขึ้น

ในส่วนชุมชนบ้านเมืองแพม คณะผู้วิจัยได้เริ่มต้นในการสืบหารายชื่อของผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำ โดยเริ่มได้รายชื่อจากการแนะนำของปลัดอบต. บ้านเมืองแพม และผู้ใหญ่บ้านเมืองแพม ซึ่งได้เสนอชื่อบุคคลที่น่าสนใจจำนวน 22 คน (ภาคผนวก ง) ต่อจากนี้ คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลเหล่านี้เพื่อทำ

การกลั่นกรองหรือคัดเลือกบุคคลที่มีความสนใจจริงต่อการจัดการทรัพยากรถ้ำ จนกระทั่งมีจำนวนเหลือ 15 คน (ภาคผนวก ง) ซึ่งคณะผู้วิจัยได้นัดหมายบุคคลทั้ง 15 คน ทำการสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะกลุ่ม เพื่อสอบถามความคิดเห็นในเรื่องคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติประเภทต่างๆ และความพร้อมที่สามารถช่วยเหลือต่อไปในการจัดการทรัพยากรถ้ำ

ความคิดเห็นในคุณค่าและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การสอบถามความคิดเห็นในคุณค่าและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่เป็นพื้นที่นำร่องในที่นี้ คณะผู้วิจัยทำการเสนอเฉพาะในส่วนของชุมชนบ้านเมืองแพม เนื่องจากข้อคิดเห็นของชุมชนบ้านถ้ำลอดได้ทำการเสนอรวมกับชุมชนอื่นๆ ก่อนมีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ไปแล้ว (ดูบทที่ 3) ซึ่งชาวบ้าน ครู และผู้นำหมู่บ้านของชุมชนบ้านเมืองแพม ได้แสดงความเห็นว่า ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่สุดต่อชุมชน คือ ถ้ำ ป่าไม้ แม่น้ำ ปลา โป่ง และสัตว์ป่า ตามลำดับ การจัดลำดับดังกล่าว แสดงความสอดคล้องกับความคิดเห็นของชุมชนอื่นๆ ในอำเภอปางมะผ้าด้วยเช่นกัน (ดูตารางที่ 3.1 ในบทที่ 3) นอกจากนี้ ชุมชนบ้านเมืองแพมยังเล็งเห็นคุณค่าของถ้ำว่า เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นอันดับหนึ่งเช่นเดียวกับชุมชนที่อื่นๆ ด้วย และถ้ำยังมีคุณค่าในการเป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียนในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์ (ดูตารางที่ 4.1)

ตารางที่ 4.1 แสดงความเห็นร่วมของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนบ้านเมืองแพมในการลำดับความสำคัญและคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ

ลำดับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ	คุณค่าของทรัพยากร
1) ถ้ำ	1) เป็นแหล่งท่องเที่ยว
2) ป่าไม้	2) เป็นสถานที่เรียนรู้ของนักเรียน
3) แม่น้ำ	1) เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า
4) ปลา	2) เป็นที่กักเก็บน้ำและความชุ่มชื้น
5) โป่ง	3) เป็นสถานที่สวยงาม
6) สัตว์ป่า	4) เป็นที่ทำมาหากินของชาวบ้าน
	1) เป็นแหล่งอุปโภคและบริโภค
	ไม่แสดงความคิดเห็น
	1) เป็นสถานที่ท่องเที่ยว
	ไม่แสดงความคิดเห็น

ส่วนทรัพยากรธรรมชาติประเภทอื่นที่สำคัญรองลงมา คือ ป่าไม้ ชุมชนบ้านเมืองแพม เห็นว่า ป่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า อีกทั้งยังเป็นที่ยึดความชุ่มชื้นซึมซับน้ำจำนวนมาก ซึ่งเหมาะสมต่อการทำการเกษตรและการเก็บหาของป่า นอกจากนี้ป่าไม้ยังมีความสวยงามตามธรรมชาติอีกด้วย ส่วนแม่น้ำ เป็นทรัพยากรที่สำคัญอันดับสาม ซึ่งชุมชนใช้สอยในการอุปโภคและบริโภคในชีวิตประจำวัน ในขณะที่ ทรัพยากรปลา โป่ง และสัตว์